

چه بر سر کتاب می آید؟

سناریوهایی درباره آینده کتاب

مقدمه

- فناوری‌ها به‌ندرت منقرض و حذف می‌شوند، آنها یا تکامل می‌یابند و یا به همان شکل سنتی در کنار فناوری به‌روزشده باقی می‌مانند.
- به عنوان مثال شمع در کنار لامپ روشنایی یا درشکه سواری در کنار اتومبیل
- کتاب‌های چاپی به عنوان فناوری تفکر و ارتباطات نیز با توجه به تاریخ درازمدت خود از این قاعده مستثنی نیستند و انقراض آنها بعید به نظر می‌رسد.
- هدف از گزارش انجمن کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی (ACRL) ارائه چهار سناریوی محتمل درباره آینده کتاب و کتابخانه‌ها و بررسی مفروضات این سناریوها است.
- تفکر مبتنی بر سناریو به ما کمک می‌کند که از شرایط آینده محتمل درک دقیق‌تری بیابیم.

تفکر مبتنی بر سناریو

- سناریوها آینده را پیش‌بینی نمی‌کنند بلکه روایت‌هایی هستند که آینده تحقق‌یافته را فرض می‌کنند.
- به جای تاکید بر آینده‌ای قطعی، آینده‌های محتمل و بالقوه را شناسایی و تحلیل می‌کنند.
- آینده‌پژوهان و سیاست‌گذاران با بررسی و تحلیل این سناریوها به دنبال برنامه‌ریزی استراتژیک هستند.
- بررسی گزینه‌های سناریویی که بر آن اجماع صورت گرفته برای اهداف سیاست‌گذاران و تحلیل‌گران سودمند است، چرا که از این طریق می‌توانند منابع موجود خود را در راستای تحقق شرایط آتی مدیریت کنند.
- بررسی و تحلیل آینده متصور برای کتاب‌های فیزیکی و چاپی نیز می‌تواند سیاست‌گذاران صنعت چاپ، کتابداران، نویسندگان، و بسیاری از دست‌اندرکاران مرتبط با کتاب را از شرایط محتمل آتی آگاه کرده و برنامه‌ریزی استراتژیک آنان را تعیین کند.

مخاطبان و پرسش‌های اساسی معطوف به سناریوها

- در این گزارش کتابخانه‌ها به عنوان یک سیستم پویا و پیچیده در نظر گرفته شده‌اند که برای طراحی و بهبود برنامه استراتژیک آنها نیازمند تأمل درباره آینده کتاب در عصر اطلاعات هستیم.
- مطابق با این گزارش، مخاطبان اصلی این سناریوها کتابداران هستند.
- از این رو، در تحلیل این سناریوها کتابداران برای اتخاذ تصمیمی استراتژیک باید موضع خود را با پرسش‌های ذیل روشن نمایند:
- مطابق با سناریوهای مفروض، کدام آینده برای کتاب پذیرفتنی‌تر است؟
- آیا کتابخانه‌های آینده تهی از کتاب‌های چاپی خواهند بود؟ یا اینکه کتابخانه‌ها همچنان کتاب‌های چاپی را گردآوری خواهند کرد؟
- کدام یک از این سناریوها شرایط متناسب با برنامه‌ریزی استراتژیک کتابخانه‌های ما را تحقق می‌بخشند؟

چهار سناریو درباره آینده کتاب

- (۱) اِجماع نظر: کتاب‌های الکترونیکی، کتاب‌های چاپی را در خود غرق می‌کنند، و جایگزین آنها می‌شوند.
- (۲) حس نوستالژی: کتاب‌های چاپی همچنان به شدت مورد تقاضا هستند و کتاب‌های الکترونیکی سرگرمی و هوس زودگذر بوده‌اند.
- (۳) شخصی‌سازی کتاب: بقایای کتاب‌های چاپی در زیست‌بوم به حیات خود ادامه می‌دهند که تحت سلطه کتاب‌های الکترونیکی هستند.
- (۴) کامیابی کتاب‌های چاپی: کتاب‌های الکترونیکی و چاپی به همزیستی مسالمت‌آمیزی می‌رسند و از اهمیتی یکسان برخوردارند.

سناریوی اول: اجماع نظر

- تا سال ۲۰۲۰، مسائل حقوقی مرتبط با کتابخانه دیجیتالی گوگل حل و فصل شده و اکنون به عنوان یک واقعیت فناورانه شناخته می شود.
- امکانات فناورانه و شرایط اقتصادی، اولویت انتشار کتاب های چاپی را غیرقابل دفاع کرده و کتابخانه ها نیز پیوسته کتاب های چاپی خود را کاهش می دهند.
- خوانندگان جوان تمایل خود را به مطالعه کتاب های الکترونیکی بیشتر نشان می دهند و این موضوع با کاهش روزافزون کتاب های چاپی همراه گردیده است.
- نویسندگان رمان ها و کتاب های عامه پسند به خاطر دسترس پذیری بیشتر آثار خود به انتشار نسخه دیجیتالی تمایل روزافزونی نشان می دهند.
- توسعه امکانات فناورانه در نرم افزارها و سخت افزارهای کتابخوان، اجازه حاشیه نویسی، خلاصه برداری، و بسیاری امکانات دیگر را بر کتاب های الکترونیکی فراهم آورده است.

مفروضات اساسی سناریوی اول

- آینده متعلق به کتاب‌های الکترونیکی و جهان دیجیتالی است که در آن کتاب‌های فیزیکی و چاپی منسوخ می‌شوند.
- برنامه استراتژیک بسیاری از کتابخانه‌هاست و کتابخانه‌های bookless را هدف آتی خود قرار می‌دهد.
- فرض کلیدی این سناریو اینست که صنعت چاپ سرنوشتی مشابه صنعت ضبط موسیقی خواهد داشت.
- اگرچه در صنعت چاپ نیز مقاومت‌هایی در برابر تحول اجتناب‌ناپذیر فناورانه در توسعه کتاب‌های الکترونیکی صورت خواهد گرفت، اما سرانجام کتاب‌های الکترونیکی جایگزین کتاب‌های چاپی می‌شوند.
- با مقایسه تاریخچه تحول ذخیره اطلاعات از لوح‌های گلی و طومارهای پاپیروس تا کتاب‌های چاپی، انتقال از کتاب‌های چاپی به کتاب‌های الکترونیکی اجتناب‌ناپذیر و قطعی است.

سناریوی دوم: حس نوشتاری

- تا سال ۲۰۲۰، اگرچه متون الکترونیکی همچنان بخشی از زندگی مدرن افراد را در بر گرفته، اما بسیار از مشتریان دریافته‌اند که کتاب‌های الکترونیکی جایگزین رضایت بخشی برای کتاب‌های فیزیکی نیستند.
- دسترسی و حفظ کتاب‌های چاپی در مقایسه با کتاب‌های الکترونیکی، بر خلاف توجیه‌های اقتصادی همچنان مقرون به صرفه است. چرا که تغییر و ارتقاء فرمت کتاب‌های الکترونیکی، هزینه‌هایی به مراتب بیشتری را دربردارد.
- استفاده از کتاب‌های الکترونیکی از طرف ناشران قابل کنترل است و این موضوع امانت دادن کتاب به دوستان یا امانت دادن به مشتریان کتابخانه را به شدت محدود می‌کند.
- آنان که مطالعه‌کنندگان جدی کتاب‌ها هستند معمولاً مشتاقان و ستاینندگان فناوری نیستند یا دست کم احساس می‌کنند تجربه خواندن بر صفحه نمایش برایشان چندان خوشایند نیست.
- فناوری‌های چاپ مبتنی بر تقاضا، امروزه به خاطر چاپ آسان و ارزان کتاب‌ها خصوصیت مشترک کتابخانه‌ها، کتاب‌فروشی‌ها و اهالی کتاب شده‌اند.

مفروضات اساسی سناریوی دوم

- علی‌رغم نیروهای فناورانه و اقتصادی، کتاب‌های الکترونیکی هرگز جایگزین کتاب‌های چاپی نخواهد شد، چرا که ما با کتاب‌های چاپی احساس رضایت و مؤانست داریم.
- کتاب‌های چاپی، فناوری‌هایی ارزان، ساده، بادوام، قابل انتقال و ماندگار هستند. عمده کتاب‌های الکترونیکی که تجربه کرده‌ایم، هیچ یک از این معیارها را ندارد.
- نظرسنجی‌ها نشان می‌دهد بسیاری از دانشجویانی که تجربه خواندن کتاب‌های الکترونیکی را داشته‌اند، اذعان دارند که تجربه خواندن از روی صفحه نمایش در طولانی مدت استرس‌آور است.
- تحقیقات دیگری نشان می‌دهد که دانشجویان در تعامل و مطالعه نسخه‌های چاپی کتاب‌های درسی خود از تمرکز بیشتری نسبت به کتاب‌های الکترونیکی برخوردارند.

سناریوی سوم: شخصی سازی کتاب

- تا سال ۲۰۲۰، هنوز بسیاری از عاشقان کتاب های چاپی از کتابخانه های شخصی خود نگهداری می کنند. بیشتر این افراد، مطالعه کنندگانی مسن هستند.
- اگرچه هزینه کتاب های چاپی افزایش یافته است، اما برای بسیاری افراد برخورداری از کتابخانه های شخصی، نشانه جایگاه اجتماعی مشخص و معرف تخصص آنان است.
- برخی از ناشران کتاب های دانشگاهی برای کاهش هزینه های چاپی خود در هم ادغام شده و نسخه های چاپی خود را صرفاً برای کتاب های پژوهشی در کتابخانه های شخصی منتشر می کنند.
- کتابخانه ها هنوز کتاب های چاپی را گردآوری می کنند، اما در نسخه هایی بسیار کمتر و در یک یا چند حوزه پژوهشی مشخص و محدود.
- بسیاری از کتابخانه ها کتاب های جدید چاپی را همانند اثری هنری صرفاً برای نمایش، تهیه و نگهداری می کنند.
- به خاطر محدود شدن کتاب فروشی های سنتی، عمده خرید کتاب های چاپی از طریق فروشگاه های آنلاین صورت خواهد گرفت که این خود زمان دستیابی مشتریان به سفارش خود را افزایش می دهد.

مفروضات اساسی سناریوی سوم

- اگرچه سناریوهای اجماع نظر و حس نوستالژی در تصور عموم شهرت بیشتری دارند، اما این سناریو موید دیدگاه مخالفی است در برابر این تلقی که کتاب‌های چاپی همچنان یک فناوری دارای حیات، ماندگار و آشکار است.
- این سناریو مبتنی بر یافته‌های یک طرح پژوهشی در جامعه کتابداران است که در یکی از نظرسنجی‌های این طرح، مدیران کتابخانه معتقدند نسل‌های گذشته (سنین ۶۰ سال به بالا) بیشترین متقاضیان کتاب‌های چاپی را تشکیل خواهند داد.
- بیشتر کتاب‌های درسی چاپی از نظام آموزشی حذف می‌شوند.
- ناشران سنتی معدودی باقی خواهند ماند و عمده کتاب‌های چاپی از طریق فروشگاه‌های آنلاین تهیه و توزیع خواهند شد.

سناریوی چهارم: کامیابی کتاب‌های چاپی

- ▶ تا سال ۲۰۲۰، اگرچه کتاب‌های الکترونیکی و دیگر ابزارهای دیجیتالی، بازار را تحت تأثیر قرار داده‌اند، اما همچنان بسیاری از کتاب‌های چاپی مشابه یک دهه پیش منتشر می‌شوند.
- ▶ امروزه، فناوری‌های چاپ مبتنی بر تقاضا و ویژگی مشترک کتابخانه‌ها و کتابفروشی‌ها و اهالی کتاب است که از این طریق انتشار کتاب‌های چاپی را آسان‌تر و ارزان‌تر کرده است.
- ▶ در نظام آموزشی، کتاب‌های درسی چاپی تا حد زیادی کمرنگ‌تر شده‌اند و مدتهاست که محتوای آموزشی دیجیتالی جایگزین آنها گردیده است.
- ▶ اگر فناوری‌های چاپ مبتنی بر تقاضا از موقعیت ناشران تمرکززدایی کند، ناشران سنتی و توزیع‌کنندگان کتاب‌های چاپی در چارچوب الگوی توزیع متأثر از چاپ مبتنی بر تقاضا خود را احیا می‌کنند.
- ▶ آینده‌پژوهان پیش‌بینی می‌کنند کتاب‌های چاپی به کاغذهای هوشمند دیجیتالی و یا جوهر الکترونیکی مجهز می‌شوند.

مفروضات اساسی سناریوی چهارم

- سه سناریوی قبلی بر اساس مفروضات طرف تقاضا ارائه شده‌اند: یا کاربران دیگر تقاضایی برای کتاب‌های چاپی ندارند (سناریوی اول و سوم)، یا همچنان تقاضای کاربران پابرجاست (سناریوی دوم و سوم).
- اما سناریوی چهارم بر اساس طرف عرضه این رابطه شکل گرفته است.
- سناریو حول این سوال است: چه شرایطی باید رخ دهد تا در این سناریو با وجود قدرت کتاب‌های الکترونیکی، کتاب‌های چاپی نیز به حیات خود ادامه دهند؟
- در اینجا پذیرش گسترده فناوری‌های چاپ مبتنی بر تقاضا در تولید کتاب مفروض گرفته شده است.
- بر اساس این سناریو، تداوم حیات کتاب‌های چاپی در زیست‌بوم متأثر از کتاب‌های الکترونیکی ممکن است بر فرآیند جدیدی از تولید و مدل تازه‌ای از کسب‌وکار بنا شود که انتشار و فروش کتاب‌های چاپی را آسان‌تر و ارزان‌تر می‌نماید.

چگونه از این سناریوها استفاده کنیم؟

➤ در چارچوب تحلیل سناریوهای مطرح، سیاست‌گذاران و خصوصا کتابداران می‌توانند برنامه استراتژیک خود را معطوف به پرسش‌های زیر هدایت نمایند:

(۱) کدام حالت از این شرایط، محیطی را توصیف می‌کند که در آن برنامه‌ریزی استراتژیک کتابخانه شما تحقق خواهد یافت؟

(۲) کاربران آینده کتاب‌های چاپی کتابخانه شما چه کسانی هستند؟ محققان و پژوهش‌گران؟ یا اعضای عمومی و کاربرانی خارج از جامعه دانشگاهی؟

(۳) در حال حاضر، کدام یک از این مدل‌های آینده، برنامه استراتژیک شما را در مورد کتاب‌های چاپی هدایت می‌کند؟